

УДК 159.9:34

Станіслав Олександрович ФІЛІПОВ,

кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри кримінального права Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

АНТИКОРУПЦІЙНА СТІЙКІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглядаються явища антикримінальної та антикорупційної стійкості особистості. Обґрунтовується детермінуючий зв'язок між антикорупційною стійкістю та правомірною поведінкою. Запропонований підхід до антикорупційної стійкості особистості може бути основою як для її діагностування, так і для розвитку її рівня.

Ключові слова: антикримінальна стійкість особистості, криміногенна схильність особистості, транскордонна злочинність, антикорупційна стійкість, корупційна поведінка, корупційний тиск.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Переважна більшість досліджень корупції зосереджена у площині юридичної відповідальності. Водночас полімодальна структура корупції як явища потребує поліморфної об'єктивізації наукового пізнання та застосування міждисциплінарних підходів. Не викликає сумнівів, що значний попереджувальний потенціал у справі протидії корупції має психологія як мультипарадигмальна галузь знань. Разом із тим, традиційне розуміння психологічної готовності до правомірної поведінки не повністю відображає зміст сфери особистісних передумов такої поведінки. Не менш важливим є інший бік – свідоме утримання суб'єкта від протиправних дій у поєднанні з активною протидією криміногенним чинникам. Така діяльність є можливою лише за наявності певних передумов, які у літературі мають різні

© Філіпов С. О.

№ 4(73)

2 0 1 4

назви: правомірна спрямованість особистості, антикримінальна стійкість, законослухняна правосвідомість особистості тощо.

У зв'язку з цим нами порушується питання про можливість розвитку антикримінальної стійкості особистості правоохоронця, та, як її частини – антикорупційної стійкості. Нижче ми сформулюємо підхід до визначення найбільш важливих операціональних понять та продемонструємо співвідношення між ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Як свідчить проведений нами аналіз літератури з проблеми, на цей час, з одного боку, накопичена значна кількість результатів багатопланових досліджень, присвячених вивченню стійкості до криміногенних впливів, а з іншого боку, багато авторів відзначають неоднозначність та недостатність розробок даного психологічного явища. Тим часом використання даних про рівень даного виду психологічної стійкості являє собою практичну цінність із погляду прогнозування ефективності службової діяльності та науковий інтерес для нашого дослідження суб'єктивної детермінації транскордонної злочинності. У цьому сенсі певний інтерес являють проведені за останні роки дослідження науковців. Проблема співвідношення спрямованості особистості та особистої доброчесності суб'єкта розглядається переважно в межах юридичної психології. Наприклад, наше дослідження базується на структурно-змістовній характеристиці антикримінальної стійкості особистості, розробленій О. М. Пастушенею [1]. Також надзвичайно важливою для нас є систематизація понять “криміногенна особистість”, “антикорупційна стійкість”, “корупційний тиск”, запропонована О. В. Ванновською [2]. Професійній доброчесності співробітників правоохоронних органів присвячені роботи Р. В. Шевченка [3]. Психологічна стійкість до стресу, високий рівень професійної адаптації, на думку Є. М. Потапчука, О. В. Тімченка, визнається одним з головних факторів професійної придатності до правоохоронної діяльності, що дозволяє розглядати антикорупційну стійкість як професійно значиму властивість [4–5].

У результаті вивчення наукового доробку цих та інших вчених ми дійшли висновку, по-перше, про наявність детермінуючого зв'язку між

рівнем розвитку антикорупційної стійкості, виникненням ризику корупційної поведінки з одного боку, та ефективності правоохоронної діяльності – з іншого боку. По-друге, попри значний інтерес дослідників до проблеми розвитку антикримінальної та антикорупційної стійкості правоохоронців, вона залишається порівняно малодослідженою.

Цей висновок покладено в основу важливого, на наш погляд, наукового завдання – обґрунтування сукупності психологічних властивостей, що утворюють антикорупційну стійкість, та визначення її зв'язку з антикримінальною стійкістю та дихотомічного зв'язку з корупційною схильністю. Розв'язання даного наукового завдання, у свою чергу, дозволить наблизитися до вирішення пов'язаного з ним практичного завдання: розробки системи діагностики індивідуальної схильності до корупції та, відповідно, розвитку антикорупційної стійкості особистості. Цією логікою обумовлена тема даної статті.

Отже, **метою даної статті** є обґрунтування детермінуючого впливу на правомірну спрямованість поведінки суб'єкта системи його психологічних властивостей, що узагальнюється поняттям “антикорупційна стійкість”.

Виклад основного матеріалу дослідження. Звернемося до аналізу психологічної стійкості працівника правоохоронного органу як цілісної характеристики особистості, що забезпечує її стійкість до корупціогенного впливу в особливих умовах. Тут і далі ми маємо на увазі публічних службовців, що здійснюють свою правоохоронну та контрольну діяльність на державному кордоні. І висновки наші стосуються як військовослужбовців Держприкордонслужби України, так і службовців Державної фіскальної служби та інших органів, що не є правоохоронними. Але в подальшому у цій статті для короткого означення цих публічних службовців ми будемо використовувати термін “правоохоронець”.

Разом із тим, на наш погляд, дана проблема є ключовою для психології діяльності в особливих умовах – з міркувань, зазначених нижче. По-перше, відсутня проблема корупції для суб'єкта, на якого не впливають корупціогенні чинники. По-друге, відсутня така проблема для суб'єкта, на якого не чиниться криміногенний вплив з боку організованої злочинності. В іншому випадку – за наявності цих двох груп факторів, їх дія набу-

ває синергетичного ефекту та потужно впливає на правоохоронця. Відсутність належного рівня антикримінальної стійкості останнього є тим живильним середовищем, яке стає умовою для вчинення корупційних правопорушень. Крім того, правоохоронна діяльність характеризується наявністю у її складі таких стрес-агентів, як соціальна оцінка, невизначеність, повсякденна рутинна, ризик для життя та здоров'я тощо. Криміногенні впливи з боку криміналітету є окремою особливістю екстремального характеру для професійної діяльності правоохоронця, оскільки часто супроводжуються умовлянням та корупційними пропозиціями та, водночас, погрозами і шантажем, несуть реальну потенційну небезпеку як для його життя і здоров'я, так і для членів його сім'ї. Виходячи з цієї тези, нами в рамках дослідження суб'єктивних чинників транскордонної злочинності розглядається проблема правомірної поведінки працівників правоохоронних та контрольних органів на державному кордоні.

Стійкість – це комплексна системна характеристика особистості, яка пов'язується з надійністю діяльності в екстремальних умовах. Під стійкістю зазвичай розуміється здатність протистояти труднощам, стресу, зберігати віру в ситуаціях фрустрації і постійний (досить високий) рівень настрою. Урівноваженість як елемент стійкості – співмірність сили реагування, активності поведінки силі дратівливості, значенням події (величині позитивних чи негативних наслідків, до яких вона може призвести). Опірність як елемент стійкості – це здатність до опору того, що обмежує свободу поведінки, свободу вибору. Стійкість виявляється в подоланні труднощів як здатність зберігати віру в себе, бути впевненим у собі, своїх можливостях, як здатність до ефективної психічної саморегуляції. Стабільність виявляється в збереженні здатності особистості функціонувати, розвиватися, адаптуватися [6].

Очевидно, що формування антикорупційної стійкості залежить від досвіду особистості, набутого в тому середовищі, де вона розвивалася, від вироблених раніше поведінкових моделей, від рівня розвитку основних пізнавальних структур особистості тощо.

Отже, психологічна стійкість особистості є інтегральним показником, в якому відображаються результати її навчання та виховання, а також досвід взаємодії з навколишнім середовищем. Головними характе-

ристиками психологічної стійкості особистості є можливість збереження нею своїх позитивних характеристик у важких життєвих обставинах.

Антикримінальна стійкість особистості, за влучним визначенням О. М. Пастушені, – готовність до утримання від протиправних дій, неподатливість до криміногенних чинників [1, с. 62]. Антикримінальна стійкість може розглядатися як інтегративна психологічна властивість особистості, яка може характеризуватися:

за спрямованістю (до певних видів неправомірної поведінки),

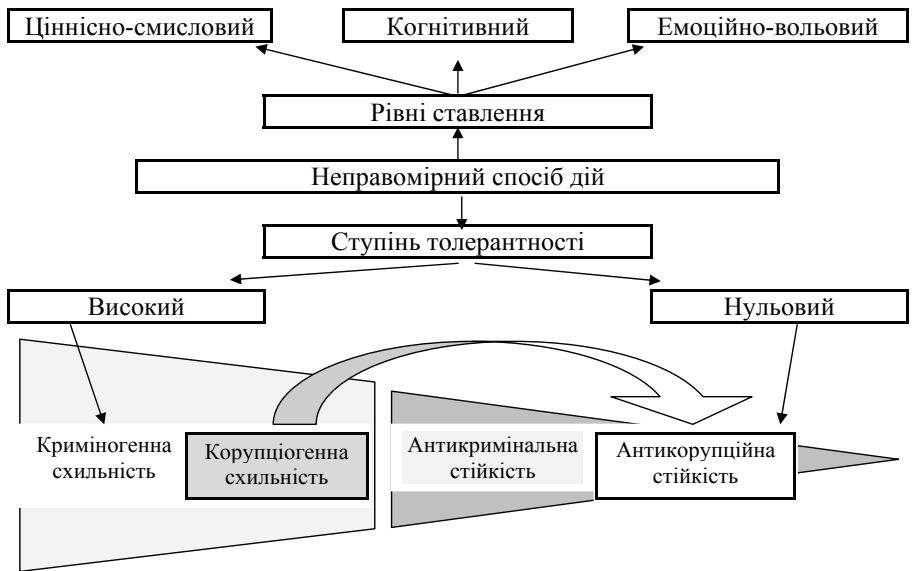
за ступенем розвитку (який інверсійно відповідає ступеню толерантності до неправомірного способу дії від високого до нульового рівня).

Розглядаючи антикримінальну стійкість до корупційних кримінальних правопорушень, можемо констатувати, що її частиною є, відповідно, антикорупційна стійкість.

Антикорупційна стійкість – це системна властивість особистості, яка полягає у здатності протистояти корупційному тиску і здійснювати вибір між кримінальним та законотворчим способом дії на користь останнього. При цьому корупційним тиском, за О. В. Ванновською, є сукупність соціальних та психологічних чинників впливу та службову особу, що призводить до ситуації вибору між корупційною поведінкою та відмовою від неї [2].

З метою дослідження психологічної структури антикримінальної стійкості проаналізуємо протилежне явище – особистісну криміногенну схильність. Згідно з психологічним словником, схильність – це вибіркова спрямованість індивіда на певну діяльність, що спонукає до неї. У даному контексті схильність розуміється як передумова розвитку відповідних здібностей [7]. Основою криміногенної стійкості є особистісна сприйнятливність певного злочинного діяння як способу задоволення потреб чи вирішення проблемних ситуацій. Відповідно, частиною криміногенної схильності є корупціогенна схильність. Як корупціогенна схильність, так і протилежне йому явище знаходяться в дихотомічному зв'язку (див. рисунок), який доцільно проаналізувати через рівні ставлення до корупції та ступені толерантності до неправомірного способу дії. На ціннісно-смысловому рівні, як зазначає О. В. Ванновська, для несхильної до корупції особистості характерним є пріоритет духовних цінностей у

порівнянні з матеріальними [2]. На когнітивному рівні значущою властивістю є самодостатність, як розвинута здатність у подоланні перешкод у досягненні життєвих цілей, автономність від соціальних ресурсів, здатність протистояти корупційному тиску, а також рівень настанов поведінки – індивідуальні етичні, правові. На емоційно-вольовому рівні – негативна емоційна модальність образу протиправної поведінки та негативна оціночна реакція на таку поведінку [1, с. 64].

Дихотомічний зв'язок між антикорупційною стійкістю і корупціогенною схильністю

Відповідно високий ступінь толерантності для неправомірного способу дії є характерним для корупціогенної схильності, нульова толерантність до неправомірного способу дії характеризує антикорупційну стійкість.

Висновки. Запропонований підхід до розуміння явища антикорупційної стійкості особистості, її взаємозв'язку з антикримінальною стійкістю та дихотомічного зв'язку з корупціогенною схильністю має значення

для дослідження суб'єктивних передумов транскордонної злочинності. Із вищезазначеного випливає, що психологічні характеристики, які наповнюють зміст корупціогенної схильності, детермінують корупційну поведінку правоохоронця. Навпаки, антикорупційна стійкість є запорукою обрання ним правомірної моделі поведінки. У даній роботі нами розглянуто лише особистісні детермінанти корупційних правопорушень. Для повного психологічного аналізу, без сумніву, слід розглянути соціальні особливості корупційного тиску, а також урахувати культурно-історичний аспект формування корупціогенної схильності, що й може бути напрямками подальших досліджень.

Список використаної літератури

1. Пастушеня А. Н. Антикриминальная устойчивость личности: структурно-содержательная характеристика / А. Н. Пастушеня // Психологический журнал. – 2011. – № 3–4. – С. 60–66.
2. Ванновская О. В. Психология коррупционного поведения госслужащих : монография / О. В. Ванновская. – СПб. : ООО “Книжный дом”, 2013. – 264 с.
3. Шевченко Р. В. Теоретико-методологічний аналіз доброчесності особистості прикордонників як психологічного феномену / Р. В. Шевченко // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького. – 2010. – № 53. – С. 230–234.
4. Потапчук Є. М. Теорія та практика збереження психічного здоров'я військовослужбовців : монографія / Є. М. Потапчук. – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2004. – 319 с.
5. Тімченко О. В. Професійний стрес працівників органів внутрішніх справ України (концептуалізація, прогнозування, діагностика та корекція) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. психол. наук : 19.00.06 / О. В. Тімченко, Національний ун-т внутрішніх справ МВС України. – Харків, 2003. – 35 с.
6. Царькова О. В. Психологічна стійкість підлітків до кризових ситуацій [Електронний ресурс] / О. В. Царькова, А. О. Кобзар // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія. – 2012. – Вип. 44(1). – С. 246–253. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VKhnpu_psykhol_2012_44\(1\)__31.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VKhnpu_psykhol_2012_44(1)__31.pdf)
7. Психология. Словарь / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.

Рецензент – доктор психологічних наук, професор Потапчук Є. М.

Стаття надійшла до редакції 20.11.2014.

Филиппов С. А. Антикоррупционная устойчивость личности

В статье рассматриваются явления антикоррупционной и антикриминальной устойчивости личности. Обосновывается детерминирующая связь между антикоррупционной устойчивостью и правомерным поведением. Предложенный подход к антикоррупционной устойчивости личности может служить основой как для её диагностирования, так и для развития её уровня.

Ключевые слова: *антикриминальная устойчивость личности, криминогенная склонность личности, трансграничная преступность, антикоррупционная устойчивость, коррупционное поведение, коррупционное давление.*

Filippov S. O. Anticorruption stability of an individual

The article deals with the phenomenon of anti-corruption and anti-crime stability of an individual. The purpose of this article is to substantiate the impact of anti-corruption stability on the lawful focus of individual's behavior. Anti-corruption resistance is considered as a system of psychological characteristics that may be developed.

The determining relationship between the anti-corruption stability and lawful behavior is substantiated. The anti-corruption approach to the stability of an individual can be the basis both for its diagnosis and for the development of its level.

There is no problem of corruption for the subject, who is not affected by corruption factors. Also there is no such problem for the subject, on whom organized crime doesn't have any criminogenic influence. In the opposite case – these two groups of factors strongly influence the law enforcement officer. Therefore, the lack of anti-corruption stability of the high-level is a precondition for committing corruption offenses by him.

Law enforcement is characterized by the presence in its composition of such stress factors as social assessment, uncertainty, the daily routine, the risk to life and health. Criminogenic influence on the part of criminals is a separate

feature of the extreme nature of the police officers' professional activity. It is often accompanied by persuasion and corruption proposals and at the same time by threats and blackmail. Therefore, they have real potential danger to his life and health and to his family.

Anti-crime stability of personality is a readiness to refrain from unlawful acts, immunity to criminogenic factors. Anti-crime stability is a psychological characteristic of the person, which is classified:

by direction (to certain types of unlawful conduct),

by the degree of development (which inversely corresponds to the degree of tolerance to unlawful mode of action).

A part of the anti-crime stability is the anti-corruption stability.

Anti-corruption stability is a system characteristic of the individual. It is the ability to resist corruption pressure. Also, it is characterized by the ability to choose between criminogenic and law-abiding behavior. The high degree of tolerance for improper mode of action is characteristic of corruption addiction. Zero tolerance of inappropriate mode of action is characterized by an anti-corruption resistance.

Keywords: *anti-crime stability of personality, the criminogenic inclination of personality, cross-border crime, anti-corruption resistance, corrupt behavior, corrupt pressure.*